

Posvečeni prostor in prehod med animaličnim in človeškim

Miha Kosovel

Prostor, ta *samoumevnost*, ki nas obkroža in ki ga naseljujejo minljive stvari, vključno z mano in tabo, ni tako samoumeven, kot se nam rado kaže. Na tem mestu ne ciljам tolako na dejstvo, da mi vidimo prostor na parcialen ali zdravorazumski način, medtem ko nam nove znanstvene paradigme prikazujejo čisto drugačno sliko, kakšen naj bi prostor sploh bil. Ali pa na dejstvo, da se je v zgodovini filozofije in znanosti vesoljni prostor mnogokrat spremenil in da je naše razumevanje prostora zgolj stadij v historični evoluciji tega pojma – stadij, ki je obsojen na svoje preseganje. Tako filozofija kot znanost ne prihajata iz neba, temveč sta produkt konkretnih ljudi, ki živijo v določenem delu sveta, imajo človeške izkušnje, govorijo v enem izmed svetovnih jezikov, jedo, hodijo na stran in na splošno *človekujejo* kot kdorkoli drug. Zatorej so njihova dognanja vedno podana iz in v že prisotnem imaginariju sodobja in zaradi tega niso nikoli tako radikalno nova. Zanje ravno zato velja Heglov rek, da Minervina sova vzleti šele ob mraku. Naše razmišljanje se bo tako poskusilo osredotočiti ravno na to človekovo naperjenost na pojav prostora.

Da bi imeli sploh kakršnekoli predstave o (abstraktnem, fizikalnem) prostoru, moramo še prej imeti nekaj človeško bolj izvirnega, in to je sam koncept prostora, ki pa v prvi vrsti ni toliko pragmatični – torej neki čut, ki omogoča človeku lažjo manipulacijo z naravo in boljšo organizacijo v družbi – temveč ima v prvi vrsti velike posledice za človeka – za *biti-človek*. Oziroma, natančneje, človekovo vprostorjenje stvarstva in sebe znotraj njega omogoča človeku njegovo izvirno odtujitev od njegovega neposrednega okolja in tako antropoizacijo animaličnega nastavka človeka.

Posvečevanje in sakralni prostor

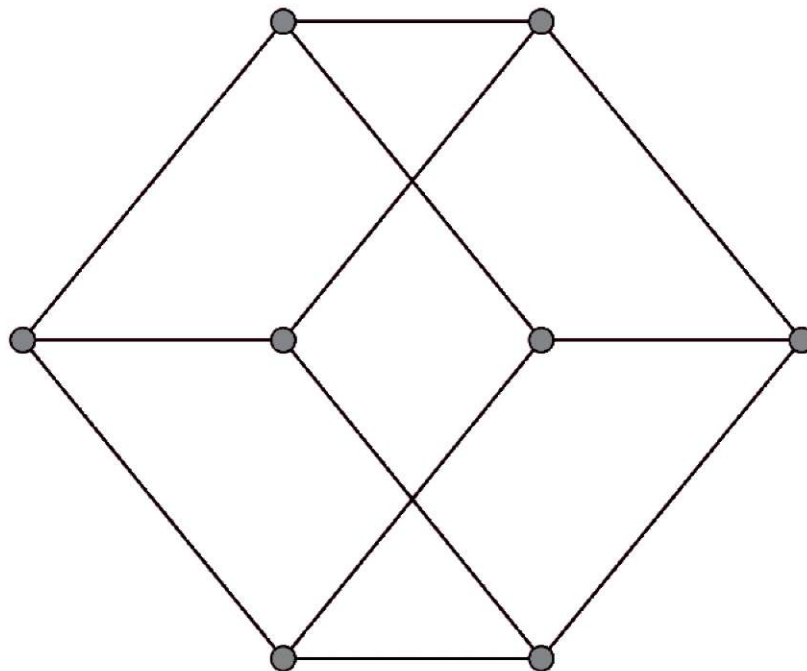
Mircea Eliade v svojem delu *Kozmos in zgodovina* poudari ta vidik vzpostavljanja prostora pri antičnem človeku. Za antič-

nega človeka prostor ni bil tako samoumeven in vseprisoten, kot je za današnjega človeka. Prostor je moral biti najprej vzpostavljen. Kaj to pomeni? Ne da bi zašli v naivni historicizem ali znanstveni evolucionizem, si dovolimo trditi, da je bila za starega človeka zemlja kraj demonov in duhov, poleg seveda sakralnih prostorov. Te svete prostore je ustanovil/vzpostavil kak bog (ali kakšno božanstvo). Pri vseh ljudstvih poznamo za te prve prostore približno iste značilnosti:

- božanska ustanovitev (božanski izvor določenega prostora) in posledično božanskost (svetost) prostora;
- prostor je urejen v skladu z božanskim redom oz. božanskim *logosom*;
- središčnost tega prostora v stvarstvu.

Mnogokrat je predstavljen kot os sveta, kot sponka, ki povezuje nebesa in pekel, kot prehod med svetovi ipd. Slednji ima mnogokrat v zgodbi tudi svojo božansko podvojitev, kot velja npr. za Jeruzalem, ki je zgolj zemeljska ponovitev Nebeškega Jeruzalema.

Te točke potrebujejo nekoliko obrazložitve. Sveti prostor v arhaični misli ne označuje zgolj določenega prostora med prostori, prostora, ki je izvzet preostalemu prostoru. Fenomen *svetega prostora* moramo razumeti mnogo bolj radikalno. Najprej je sveti prostor prostor v kaosu, tj. prostor, ki vznikna znotraj nečesa, kar ni prostor. Prostor, ki je *red*, vznikna v razločitvi do *nereda*. V nasprotju z rimskim in kasneje srednjeveškim razumevanjem svetosti prostora, kjer je sveti prostor razločen od profanega, ali celo sodobnim, kjer obstaja zgolj profani (to velja tako za sekularistično kot za protestantsko razumevanje), je arhaični človek poznal zgolj sveti prostor, ki stoji v morju demonskega kaosa. Zato je poleg po bogu ustanovljenih mest ali specifičnih svetih krajev bil zanj svet tudi vsak pozneje vzpostavljen prostor. Tako je v arhaični literaturi na mnogih mestih izpričano tudi vzpostavljanje namenskih prostorov, kot so npr. njive. (Mimogrede, ostaline tega arhaičnega pojmovanja lahko srečamo v prizoru Tavčarjeve *Visoške kronike*, ko stari Kalan skupaj s sinom Izidorjem zaora novo polje.) Da bi neki prostor divjine lahko postal njiva, ga je bilo potrebno najprej posvetiti

in s tem divjino (divjost, kaos) u-rediti. Tako je arhaični človek na določenem mestu opravljal posvečevanje in pel molitvice, da bi božanski *logos* (in božanski *logos* je božanski red) vzpostavil red na demonskem in kaotičnem kraju in vzpostavil prostor. Nadalje pa je potrebno razumeti, kaj (sveti) prostor pomeni v antropološkem smislu. Iz deskripcije mitološkega moramo razumeti specifično antropološko refleksijo, tj. kakšno je občutje in samorazumevanje vprostorjenega človeka.

Okolje in prostor

Ostanimo v arhaični dobi in pri arhaičnem človeku. Omenili smo dve pomembni točki, ki nam bosta pomagali pri razumevanju: (a) prostor je vzpostavljen od božanskega, je božanski red in (b) kar ni sveti oz. posvečeni prostor, ni prostor, temveč demonski kaos, kraj, kjer vladajo strah in zle sile, kjer mora biti posameznik vedno oprezen, pazljiv. V nasprotju z mnenjem današnje *New Age* teozofije arhaični človek ni živel v »sožitju« z naravo, ni (kot naš bivši predsednik) objemal dreves in pohajkoval po gozdovih. Ravno nasprotno – narave se je bal. In kot naravo tu mislim tisto, kar ni bil prostor, kar je bilo izven človeškega (tj. posvečenega) prostora.

Da bi to bolje razumeli, moramo fenomenološko osvetliti pojem (posvečenega) prostora iz vidika posameznika. Kaj pomenijo zgoraj omenjene karakteristike prostora za posameznika v njem?

V prvi vrsti mu daje občutek razsrediščenosti. Zaradi neke druge instance, ki ga predhaja, neke Drugosti, posameznik ni več v središču dogajanja, temveč vstopa v njemu predhajajoči prostor. Če je bil v divjini povsem obkrožen s potencialno nevarnostjo, če je moral nenehno trepetati pred napadi kot kak zajec in prežati na žrtev kot sokol, se v posvečenem prostoru vloge povsem obrnejo. Ravno prostor je tu vsrediščen, prostor je tu substanca in posameznik postane akcidenca. Posameznik postane drugoten, manjvreden subjekt. Če je prej kaotična in nepredvidljiva okolica vdiral vanj, je sedaj on tisti, ki vsakuje v božanski prostor. Božanski prostor posameznika predhaja v vseh vidikih: tako temporalno, saj je, zaradi udeležnosti pri božanskem, večni, v nasprotju z minljivim bitjem; tako ontološko, saj je božanski *logos* popoln, v nasprotju s pomanjkljivim in grešnim posameznikom; kot tudi v stopnji dovršenosti, saj je božanski *logos* red in celovitost, medtem ko se posameznik občuti razbitega in kaotičnega.

Da bi to bolje osvetlili, se bomo poslužili dveh terminov, ki sta v vsakodnevni rabi in jih praviloma uporabljamo pravilno, vendar se nam zmotno zdita v definiciji istovetna – to sta *okolje* in *prostor*.

Okolje je, kot že sama beseda pove, vse, kar je okoli nečesa – mene, nas itd. Okolja ni brez nekega subjekta, ki ga predpostavlja. Subjekt je tu v središču in kar ga obkroža (kar je okoli njega), je okolje. Zaradi te arbitrarne točke, kjer stoji subjekt,

okolje ni vprostorjeno, nima nekega reda, temveč se javlja kot kontingentna zmes impulzov strahu in poželenja.

Na tak način je arhaični človek razumel okolje divjine, kjer vladajo neznane in demonske sile, ki na vsakem koraku grozijo s svojo nepredvidljivostjo, da ga bodo pogubile ali zapeljale na stranpoti. Podobno so koncept okolja razumeli naturalisti, ko so menili, da okolje definira posameznika – subjekt je tista centralna nična točka, ki ga okolje oblikuje. Ravno tako je tudi sodobna skrb za okolje v bistvu pomiritev tujih sil okoli nas, da bi se nam zaradi naših prestopkov ne maščevale in nas ne pogubile.

Na nasprotni strani stoji koncept prostora. Zanj velja urejenost, nek red, ki se kaže v pravilih. Posameznik, če hoče biti deležen možnosti, ki jih ponuja prostor, mora sprejeti tudi omejitve, ki jih zadaja. Če je arhaični človek v posvečenem prostoru imel možnost čaščenja božanstva in občejanja med ljudmi, se je hkrati moral nujno samoomejiti v svojih primarnih instinktih – moral se je obnašati v skladu z določeno etiko, ki je ve-

pravljenosti, v stalni skrbi, v stalnem *zdaj*. Medtem ko se, zaradi strukturne večnosti posvečenega prostora, prostora, ki posameznika predhaja in ga preživi, posamezniku razpre čas. Čas nima več sedanjosti, temveč je razprt med preteklost in prihodnost.

Med človeškim in živalskim

Prikazana distinkcija med okoljem in prostorom kar sili v neko drugo distinkcijo, tj. med živalskim in človeškim.

Za žival velja, da je vpeta v svoje okolje, da ni zmožna abstraktnega pogleda izven sebe, ampak vedno živi v *zdaju*, ki določa horizont njenega obstoja.

Nasprotno pa za človeka, človeka kot vrsto, kot kvalitativno določilo, veljajo parametri, ki smo jih opisovali kot vstop v prostor. Za človeka velja, da se razume kot parcialnega, minljivega, notranje razcepljenega, vendar hkrati etičnega, racionalnega in socialnega ter živečega razprto med preteklostjo in prihodnostjo.

V nasprotju z mnenjem današnje New Age teozofije arhaični človek ni živel v »sožitju« z naravo, ni objemal dreves in pohajkoval po gozdovih.

Ravno nasprotno – narave se je bal.

ljala za ta prostor. Ker ima posvečeni prostor božanski *logos*, božanski red, ima tudi univerzalni red in je pogoj občosti. Univerzalnosti in občosti seveda ne smemo razumeti v krščanski ali novoveški paradigmi dostojanstvene enakosti vseh posameznikov, saj so tudi hierarhija, kastna ali spolna diferenciacija itd. univerzalne, ker označujejo nek določen red, ki ni vezan na konkretnega posameznika, temveč ga predhaja. Posameznik vstopa v občost ravno s tem, da opusti svojo živalsko naravo in se vključi v ta red. Ta red pa hkrati ravno omogoča človeško občejanje v družbi.

Sledi pa še ena pomembna kategorija v razmerju med okoljem in prostorom – čas. Zaradi kontingentnosti, iracionalnosti in potencialne nevarnosti je posameznik v divjini v nenehni pri-

Vstop v prostor nam tu nakazuje kot prehod med človeško vrsto in človeštvom oziroma, rečeno po angleško, iz *human species v mankind*, med človekom kot evolucijskim nastavkom in človekom v njegovi kulturni dovršitvi. V vstopu v prostor se mora posameznik skozi samoomejitev odreči svoji animaličnosti, da bi lahko posegel po božanskem, po tistemu več, ki presega njega in njegov življenjski čas.

Seveda, kot bi moralo biti jasno iz celotnega izvajanja, ta prehod med človeškim in živalskim ni tako samoumeven, kot tudi ne trajen, temveč se javlja kot nenehni nemir, nenehen trud in seveda kot večni problem. Analogije s sodobno družbo se ponujajo kar same. Sam jih bom zaenkrat pustil čitatelju ... ali pa za kakšno drugo priložnost. ●

GOF

GORIŠKI FESTIVAL 22. JUNIJ – 1. SEPTEMBER 2012

GLASBENA AGENCIJA
PREBIJAMO ZVOČNI ZID

GIG

kud morgan

DRUŠTVO
HUMANISTOV
GORIŠKE

MEŠTNA OBČINA
NOVA GORICA